

Területi törekvések Kelet-Közép-Európában

A decentralista és szecesszionista párttípus kelet-közép-európai jellegzetességei¹

Műhelytanulmány

Baranyai Nóra

Bevezetés

Jelen tanulmány keretei között a kelet-közép-európai tipológián belül a decentralista és a szecesszionista párttípus részletesebb bemutatására kerül sor. Az írás kiindulópontja Prezelj és Ramsay (2024) megállapítása, miszerint az államon belüli és államközi konfliktusok egyik fő okát továbbra is a határokkal és az egyes területekkel kapcsolatos viták képezik, s hogy ilyen típusú problémával valamennyi állam szembesül. A kelet-közép-európai térben ráadásul a közelmúlt – és Ukrajna kapcsán jelen – élménye a háborús konfliktus, ami a határviták rendezése, a területek feletti uralom megszerzése érdekében alkalmazott eszköz volt. Ilyen közvetlen vagy közvetett tapasztalatok birtokában nem csoda, hogy az államok védik a fennálló külső határokat és a területi integritásukat, s ennek nemcsak az államközi kapcsolatokban, hanem a belső etnikai és regionális viszonyrendszerekben érvényt kívánnak szerezni, ami elsősorban a területi öngazgatás korlátozásában, az óvatos decentralizációban érhető tetten.

Az egyes országok vertikális hatalommegosztása alapján a szakirodalom alapesetben az unitárius és a föderatív államok csoportját különíti el, de ma már a területszervezés alapformái közé sorolják az unitárius államokon belül megkülönböztethető klasszikus vagy centralizált, decentralizált, illetve regionalizált unitárius államok típusait is (Loughlin 2000). A klasszikus vagy centralizált unitárius államokban a középszintű területi egységek korlátozott önállósággal bírnak, intézményeik, testületeik szerepe gyenge. A decentralizált unitárius rendszerekben határozott hatáskör- és feladatmegosztás jellemzi a központi és középszint viszonyrendszerét, az intézmények és a rendszerint választott testületek az adott középszintű egységben meghatározott keretek között önálló döntéseket hoznak, s ez sok esetben kiegészül a döntések önálló végrehajtásával is. A regionalizált unitárius államok az előző típustól való elkülönítésének alapja, hogy esetükben a középszintű egységek, leggyakrabban régiók

¹ A kutatás NKFIH által támogatott „A kelet-közép-európai etnoregionális pártok fő vonásai és tipológiája” című kutatás része. A PD120953 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a PD16 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

alkotmányos jogállással rendelkeznek, míg a decentralizált unitárius rendszerben nem. A föderatív államokban az egyesülő tagállamok, tartományok szuverenitásuk egy részét közösen, a szövetségi szinten gyakorolják, s szerepet vállalnak a központi törvényhozásban is. Az államok vertikális hatalommegosztási rendszerének előbb tárgyalt típusai azonban nem rendeződnek a feladat- és hatáskörök szempontjából hierarchiába, hiszen előfordulhat, hogy egy decentralizált vagy regionalizált unitárius modellben a középszintű egységek szélesebb önállósággal bírnak, mint egy föderatív rendszerben lévő tagállam (Pálné 2017). Szintén érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy léteznek aszimmetrikus rendszerek – a legközismertebb példa erre az egyébként is a regionalizált és a föderatív típus között elhelyezkedő Spanyolország, de ide sorolható Olaszország is –, ahol egyes régiók a többinél nagyobb önállósággal rendelkeznek, saját döntésük nyomán szélesebb feladatkört látnak el.

A középszintű területi egységek alkotmányos alapjai, jogosítványai és az irányító testületek minőségét egyaránt vizsgáló osztályozások szerint kialakított modellek általában csak a nyugat-európai országokat tartalmazzák, a kelet-közép-európai, rendszerváltó államok besorolására csak az elmúlt húsz évben, s döntően az adott országokban végbement közigazgatási reformok után kerülhetett sor. A legfrissebb osztályozások sem tartalmazzák azonban a (kutatásunkban ekként értelmezett) kelet-közép-európai államok teljes körét, a tipológiák jobbára az Európai Unió tagállamaira terjednek ki.

1. táblázat: A kelet-közép-európai államok a vertikális hatalommegosztás típusai szerint

Klasszikus unitárius államok	Decentralizált unitárius államok	Regionalizált unitárius államok	Föderatív államok
Albánia	Cseh Köztársaság	Lengyelország	Bosznia-Hercegovina
Bulgária	Szlovákia		
Észak-Macedónia			
Észtország			
Horvátország			
Koszovó			
Lettország			
Litvánia			
Magyarország			
Montenegró			
Románia			
Szerbia (aszimmetrikus)			
Szlovénia			
Ukrajna (aszimmetrikus)			

Forrás: saját szerkesztés

Az államterület struktúrájának kialakítása elsősorban politikai kérdés, ugyanakkor a területi beosztás alapját meghatározhatják egyéb tényezők is: az ország hagyományos, történelmi struktúrája, a nyelvi-kulturális egyenlőtlenségek, nemzetiségi jellemzők, táji-földrajzi sajátosságok, gazdasági jellegzetességek is (Rechnitzer–Smahó 2011). Kelet-Közép-Európában a rendszerváltozással együtt járó demokratizálódás és az EU-csatlakozás remélt közelsége módosított az államszocialista időszak erősen központosított, s a demokratikus centralizmus, pártutasításos alapon működő modelljén, azonban sem az átmenet időszakában, sem az integrációs folyamatban nem jöttek létre erős, politikai, önkormányzati régiók (kivéve talán Lengyelországot). Az államfejlődésében több megszakítottságot megélt, Nyugat-Európához mérten kevésbé fejlett, nagy belső egyenlőtlenségekkel sújtott térség országaiban az uniós elvárásokkal összefüggésben kitűzött reformcélok kevésbé illenek össze állami, politikai, regionális sajátosságokkal, centralizációs hagyományokkal (Kacziba – Oppe – Pálné 2016).

A rendszerváltozás során az állami struktúrák lebontása és átalakítása terén a kelet-közép-európai államokban a hangsúly a horizontális hatalommegosztás elemeire, azaz a demokratikus fékek és egyensúlyok kialakítására került, a vertikális dimenzió kevesebb figyelmet kapott (Myśliwiec 2016). Ez a kevesebb figyelem is legtöbbször a helyi szintre összpontosult, s az államok – néhány kivételtől eltekintve (Bulgária, Lengyelország, Románia) a korábbi rendszerben tapasztaltak egyfajta kompenzációjaként elaprózott, valamennyi település széles önállóságát biztosító helyi önkormányzati rendszert alakítottak ki. A középszintű területi egységekkel szemben bizalmatlanok voltak a kelet-közép-európai kormányzatok, így ezek feladat- és hatásköreit szűken határozták meg. A közigazgatás átalakításának egészét tekintve azonban megállapítható, hogy a térség államai a közös államszocialista múlt és reformfolyamatok egyidejűsége, valamint a szintén közös nyugati mintakövetés ellenére sem alkotnak homogén csoportot. A területi struktúra és kormányzás jellegzetességei kapcsolódást mutatnak az államszocialista időszak előtti hagyományokkal, kifejezik a történelmi, kulturális, geopolitikai sajátosságokat, amelyek országonként nyilvánvalóan eltérőek (Kacziba – Oppe – Pálné 2016). A közép-európai államok csoportja² esetében nagyjából azonos tartalmú, a decentralizált és demokratikus helyi szint kialakítása tekinthető az új közigazgatási rendszerek kiépítésére irányuló első időszaknak. A második

² A szerző a térség rendszerváltó államait két csoportja bontja: az Európai Unióhoz csatlakozott országok mellett a közép-európai államok közé sorolja a Balti államokat, míg a másik csoportot a korábban a Szovjetunióhoz tartozó országok alkotják. A volt Jugoszlávia területén létrejött államok – Szlovénia kivételével – nem szerepelnek az értékelésben.

időszak az Európai Unióhoz való csatlakozás előtti kihívásokkal jellemezhető, hiszen – bár a közigazgatás nem tartozott kifejezetten a közösségi vívmányok közé – az államoknak számos, a közigazgatást, a területi irányítást érintő elvárásnak megfelelő reformot kellett végrehajtaniuk. Ezek az átfogó reformok – mivel külső, általános elvárásoknak kellett megfelelniük – szintén sok hasonlóságot, ugyanakkor számos motivációs, tartalmi, valamint időbeli eltérést is (2. táblázat) mutatnak (Boukaert et al. 2011). Az uniós elvárások közé tartozott a kohéziós és a strukturális alapokból származó támogatási források lehívására alkalmas régiók létrehozása, ami legtöbb esetben a korábbi tradicionális területi szerkezettől és az államszocialista tanácsrendszertől egyaránt eltérő modell kialakításának kényszerét jelentette. A szerkezeti reformok második hullámában azonban már nem volt egyértelmű a mintakövetés szükségessége, s a szabályozás rugalmassága is hozzájárult ahhoz, hogy a nyugati minták adaptálása helyett az adott állam sajátosságaira tekintettel tudta átalakítani területi struktúráját. A nyugati értelemben vett régió azonban messze mást jelentett, mint amit ekkoriban Kelet-Közép-Európában tervezési-statisztikai régiókként lehatároltak. A regionalizmus Európai nyugati felében egy új kormányzási paradigmát jelentett, ami erősen kötődött az európai integrációhoz, az erős identitással rendelkező régiók érdekérvényesítéséhez, öngazgatási – önállósodási törekvéseihez (Kacziba – Oppe – Pálné 2016). Ezzel szemben „a regionalizáció Kelet-Közép-Európában (...) mindig is inkább normatív és kívülről erőltetett ügy volt, nem pedig természetes alulról jövő kezdeményezés vagy öncél, mint Nyugaton” (Saarts 2019: 629). A régiókat tekintve a kelet-közép-európai államok a következőképpen jellemezhetők: (1) nagyon erős államközpontú hagyomány (2) (még a történelmi régiók esetében is) saját, önálló történelemmel, identitással és kultúrával rendelkező területi egységek hiánya (3) gyenge regionális civil társadalom és fejletlen regionális állampolgári hálózatok (4) az etnikai regionalizmus inkább kontraproduktív tényező a nagyobb mértékű devolúció és decentralizáció vonatkozásában (5) a regionalizáció „adminisztratív-statisztikai” jellegű (6), s bár az EU hatása nagyon jelentős és többrétegű volt, végül elmaradt a korábban megfogalmazott elvárásoktól (Saarts 2019). A nyugati organikus fejlődéssel ellentétben Kelet-Közép-Európában sokkal kevesebb hagyománya van a szélesebb körű területi autonómiának, és a régiók korlátozott szerepe visszavezethető arra, hogy ezeken a szinteken jellemzően hiányzik az önkormányzatiság (Masetti–Shakel 2020). Ráadásul ahelyett, hogy a decentralizációt a nemzeti kisebbségek befogadására használták volna (Bochsler–Szöcsik 2013), az államok inkább „zöldmezős beruházként”, azaz a korábbi szerves határokat figyelmen kívül hagyva (Kacziba – Oppe – Pálné 2016) az erős történelmi vagy etnikai (pl. Szlovákia) identitással rendelkező régiókat osztották fel a regionalizáció

révén (Saarts 2019). Így a bosznia-hercegovinai és koszovói szerbeket leszámítva egyetlen etnikai (vagy etnoregionális) közösség sem rendelkezik intézményesített régióval: vagy nincs politikai képviselőjük regionális szinten, vagy a regionális felosztás keresztbemetszi természetes lakóhelyüket (Szöcsik–Zuber 2021).

2. táblázat: Közép-Európa országainak klaszterei a közigazgatási reformok jellegzetességei szerint

Klaszterek a reformok tartalma és ütemezése szerint	
Az első reformok a kilencvenes évek elején kezdődtek, és kezdetben számos nemzetközi segítség érkezett a korlátozott helyi tapasztalatok kiegészítésére. A kilencvenes évek közepétől a fő cél az EU-hoz való csatlakozás és a szükséges közigazgatási kiigazítások voltak. 2004 után a reformok üteme többé-kevésbé lelassult.	Cseh Köztársaság Észtország Lettország Litvánia Lengyelország Magyarország Szlovákia Szlovénia
Hasonló az előzőhöz, de néhány év késéssel.	Bulgária Románia
Klaszterek a reformok oka és hajtóereje szerint	
Az első reformok a demokratizálódás szükségességét, a régi rendszerről való áttérést és a változásra való akarat demonstrálását jelentették. A kilencvenes évek közepétől a reformok legfontosabb oka és hajtóereje az EU-csatlakozás volt. A csatlakozás után kevés kezdeményezés született.	Cseh Köztársaság Lengyelország Szlovákia
Az első reformok a demokratizálódás szükségességét, a régi rendszerről való áttérést és a változásra való akarat demonstrálását jelentették. A kilencvenes évek közepétől a reformok legfontosabb oka és hajtóereje az EU-csatlakozás volt. A csatlakozás után a reformok folytatódtak.	Lettország Litvánia Magyarország
Az első reformok a demokratizálódás szükségességét, a régi rendszerről való áttérést és a változásra való akarat demonstrálását jelentették. A kilencvenes évek közepétől a reformok legfontosabb oka és hajtóereje az EU-csatlakozás volt, de sok vagy a legtöbb változás az EU nyomása nélkül is megtörtént volna. A csatlakozás után a reformok folytatódnak, de	Észtország

korlátozott mértékben.	
A reformok elsősorban az EU-csatlakozással összefüggésben kezdődtek, és még mindig ahhoz kapcsolódnak.	Románia

Forrás: Bouckaert et al. 2011 alapján saját szerkesztés

Az eddigiekben az egyes államokon belüli területi jellegzetességekkel, a vertikális hatalommegosztás problematikájával foglalkoztunk, ami az államközi kapcsolatok alakulását, a határviták és a területek feletti uralom kérdéskörét nem érintette. A rendszerváltás körüli időszakban a kelet-közép-európai térségben is újjáéledő etnikai ellentétek, az államokat alkotó többségi és kisebbségi nemzetek között konfliktusok egy része az államszocialista időszak föderációinak felbomlásához, nemzetállamok egész sorának létrejöttéhez és a belső feszültségek újbóli kialakulásához vezettek (Batt 1998). A föderációk felbomlása következtében számos etnikai közösség és nemzet létrehozta saját, önálló államát, így a függetlenségi törekvések Kelet-Közép-Európában – legalábbis átmenetileg – eltűntek. Természetesen az új államhatárok kialakításával, vagy azok béketárgyalásokon történő megállapításával és meghatározásával új közösségek kerültek kisebbségi helyzetbe, s ez újratermelheti a korábbi államszerkezetben rejlő problémákat, és új elszakadási, határkiigazítási törekvések megjelenésének lehetőségeit teremti meg. A világban az eddigi utolsó szecesszionista hullámot az államszocialista föderációk felbomlása jelentette, amikor a demokratizálódás, a rendszerváltozás erős, közös hatásként érte a heterogén társadalmakat, s elindította a szövetségi államok felbomlásának folyamatát. Ugyanakkor ebben a folyamatban a dominóelv is érvényesült – az egyes államszövetségeken belül és a föderációk között is –, s ez a dominóhatás a későbbiekben is a térségi folyamatok alakítójává válhat. A hatás kiváltójaként számos tényezőt azonosítottak – pl. területcserére vonatkozó elképzelések, pánetnikus mozgalmak tevékenysége, függetlenség elismerése, vagy valami sérelem kompenzációja –, de olyan tényezők – pl. nemzetközi szervezetek politikája – is megemlíthetők, amelyek a tovagyűrűzés megállításában játszhatnak szerepet (Prezelj–Ramsay 2024). Az ukrajnai háborús helyzeten (illetve annak esetleges dominóhatásán) kívül jelenleg potenciális szecesszionista fenyegetettséget jelentő eseteket a Balkánon regisztrálhatunk: ide sorolható a pánetnikus Nagy-Albánia mozgalom, az ennek alapját jelentő, különböző államok területén élő albán közösségek (pl. Preševo-völgy, Észak-Macedónia nyugati része – „Ilirida”) változatos, s időben változó területi követelése, valamint a Szerbián kívül rekedt szerb közösségek, különösen a boszniai Szerb Köztársaság, valamint a Koszovó északi területein élők (vissza)csatlakozó törekvései is. Mint azonban majd láthatjuk, ezeket az államhatárok

megváltoztatásával is együtt járó célokat azonban a legtöbb párt programdokumentumjában nem juttatja kifejezésre.

A decentralista párttípus jellegzetességei Kelet-Közép-Európában

A decentralista pártok az állam és annak (valamely) területi egysége(i) közötti hatalommegosztás megváltoztatására, a területi egység(ek) öngazgatásának megteremtésére, vagy az öngazgatási jogosítványok szélesítésére törekednek. Mint az 1. táblázatban láthattuk, Kelet-Közép-Európában az unitárius állam az alapeset, ennek valóságából kénytelenek a pártok kiindulni, így a kisebbségvédelmet sok esetben a decentralizáció megvalósításától, mélyítésétől remélik. A követelések konkrét formáját a jelenlegi hatalommegosztás mikéntje, az ezzel való elégedetlenség, a területi beosztás és az etnoregionális közösség lakóhelye közötti eltérések és a történelmi hagyományok határozzák meg. A szervezetek célja minden esetben az, hogy az etnoregionális közösség által lakott térség számára – legyen az már létező, lehatárolt területi egység, vagy egy jelenleg nem létező, kizárólag közigazgatási reform útján kialakítható régió – öngazgatási státuszt, autonómiát vívjon ki. Kelet-Közép-Európában az általános decentralizáció hiánya, a vertikális hatalommegosztás mélységének elégtelensége, valamint a természetes, estenként történelmi régiók és a mesterséges közigazgatási egységek közötti eltérések a decentralista pártok négy altípusát (2. táblázat) hozták létre.

1. táblázat: A kelet-közép-európai decentralista pártok altípusaiba besorolt politikai szervezetek

Decentralista pártok		
(kizárólag) decentralista		
Bosznia-Hercegovina	bosnyák	Bosznia-Hercegovináért Párt
Bosznia-Hercegovina	bosnyák	Demokratikus Akció Mozgalma
Bosznia-Hercegovina	bosnyák	Demokratikus Akció Pártja
Bosznia-Hercegovina	szerb	Egyesült Szerbia
Bosznia-Hercegovina	szerb	Szerb Demokrata Párt
Észak-Macedónia	albán	Besa Mozgalom
Észak-Macedónia	albán	Nemzeti Demokratikus Újjászületés
Horvátország	szerb	Független Demokratikus Szerb Párt
Koszovó	bosnyák	Szociáldemokrata Szövetség
Szerbia	albán	Változás Alternatívája/Alternatíva a Változásért
Szerbia	bosnyák	Bosnyák Nemzeti Párt

regionalista		
Lengyelország	német	Opole–Sziléziai Németek Társadalmi és Kulturális Társasága
Montenegró	bosnyák	Bosnyák Párt
Montenegró	bosnyák	Igazság és Megbékélés Pártja
Románia	magyar	Erdélyi Magyar Néppárt*
Románia	magyar	Magyar Polgári Párt*
Szerbia	bosnyák	Igazság és Megbékélés Pártja
Szerbia	bosnyák	Szandzsák Demokratikus Akció Pártja
Szerbia	bosnyák	Szandzsák Nemzeti Párt
Szerbia	vlach	Vlach Párt
Szlovákia	magyar	Maďarská kresťanskodemokratická aliancia – Magyar Kereszténydemokrata Szövetség
Szlovákia	magyar	Magyar Fórum
Szlovákia	magyar	Szövetség – Aliancia
autonomista		
Lengyelország	sziléziai	Sziléziaiak Együtt
Litvánia	szamogit	Szamogit Párt
Románia	magyar	Romániai Magyar Demokrata Szövetség
Szerbia	bosnyák	Bosnyák Demokratikus Unió
Szerbia	bosnyák	Szandzsákért Párt
Szerbia	magyar	Magyar Mozgalom – Mađarski pokret Egyesület
Szerbia	magyar	Vajdasági Magyar Szövetség
Szerbia	magyar	Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége
Ukrajna	magyar	Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség
föderalista		
Bosznia-Hercegovina	horvát	Bosznia és Hercegovina Horvát Demokratikus Szövetség
Bosznia-Hercegovina	horvát	Bosznia és Hercegovinai Jogok Horvát Pártja
Bosznia-Hercegovina	horvát	Horvát Demokratikus Unió 1990
Bosznia-Hercegovina	horvát	Horvát Köztársasági Párt
Cseh Köztársaság	morva	Morva Föld Mozgalom
Cseh Köztársaság	morva	Morvák
Ukrajna	magyar	Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség

Forrás: saját szerkesztés

Az első altípust az ún. *kizárólag decentralista* pártok alkotják. Ahogy a kategória elnevezéséből is sejthető, ezek a pártok nem törekednek az államhatalmi berendezkedés radikális átalakítására, bár az állam jelenlegi területi struktúrájával többnyire elégedetlenek, s decentralizációs követeléseik területi reformok, belső határkorrekciók esetén valósulhatnak meg. Az altípusba tartozó pártok gyakran bújtatják törekvéseiket az Európai Unióban és az

integráció hatására kialakult regionális kategóriákba, szinte teljesen száműzve a radikálisnak számító 'autonómia' kifejezést szóhasználatukból. Mindennek a háttérben az is meghúzódhat, hogy esetenként az adott pártrendszerbe erősen integrálódott, parlamenti képvisellel rendelkező, olykor kormányzati pozíciót is vállaló szervezetekről van szó, amelyeknek – koalíciós potenciáljuk megtartása érdekében – kifejezetten érdeke a mérsékelt politizálás, a területi igények óvatos és megfontolt követelése. Az észak-macedóniai albán pártok közül például valamelyik mindig koalíciós partnere az éppen hatalomra kerülő jobb- vagy baloldali macedón pártnak (Egeresi 2020). Az ország népességének csaknem egynegyedét kitevő, az ország nyugati felében („Ilirida”, az Albániával és Koszovóval határos részein) koncentrálódó észak-macedóniai albánok viszonylag új pártja a Besa Mozgalom, amely programjában úgy fogalmaz (BESA 2014), hogy az ország új területi beosztásának mellett, hogy alapvetően a fejlesztés elvén kell alapulnia, figyelembe kell vennie Észak-Macedónia népeinek területi sajátosságait is. A szervezet célja a konszenzusos (konszociális) demokrácia megteremtése, tekintettel arra, hogy az állam nem egynemzetiségű, homogén (Trajkoska–Rizankoska 2016). Hasonló célokat fogalmaz meg a Nemzeti Demokratikus Újjászületés is, amely programjában (RDK 2016) a decentralizáció, s különösen a fiskális decentralizáció mélyítése mellett tesz hitet *„összhangban a fejlett, többnemzetiségű demokráciával rendelkező államok tapasztalataival. (...)”*. A bosnyákok alkotják a harmadik legnagyobb etnikai közösséget Koszovóban. A muszlim csoport nem egy, hanem két térségben koncentrálódik (ez egyébként kevésbé jellemző a vizsgált etnoregionális közösségekre) az ország déli részén fekvő Prizren, illetve a nyugati határnál elterülő Peja kerületben. A közösség számára alkotmányban biztosított három parlamenti hely közül az egyik mandátumot 2021-ben megszerző Szociáldemokrata Szövetség programjában (SDU 2023) kifejezetten kiáll az Európai Unió alapelvei közé sorolt szubszidiaritás, a decentralizáció elve mellett: *„Nem értünk egyet azokkal, akik szerint még túl korai európai normákat alkalmazni a koszovói önkormányzatok megszervezésében, és a hatalom decentralizálása gyengítené az állam kohézióját.”* Vannak olyan etnoregionális pártok, amelyek feltüntetik célrendszerükben a hatalom decentralizációjának kívánalmát, azonban ezt minden részletezettség nélkül teszik. E csoportba tartozik a szerbiai albánok képviselése érdekében alakult Alternatíva a változásért, valamint a szintén Szerbiában működő Bosnyák Nemzeti Párt, amelyek a fentiekkel szemben nem tartoznak sem az állam, sem az adott etnoregionális közösség erős szervezetei közé. Végül, a kizárólag decentralista kategóriába soroltuk a bosznia-hercegovinai pártok egy részét, amelyeknek törekvései ugyan decentralizációra irányulnak, ám az államszervezeti jellegzetességek miatt ez a

decentralizáció mást jelent, mint a többi, alapvetően unitárius államban. Bosznia-Hercegovina föderatív, tehát a decentralizáció tulajdonképpen a szövetségi állam átalakítását, lebontását, „deföderalizációt” jelentene, amennyiben a változás a bosnyák, illetve a szerb pártok elképzelései szerint menne végbe. A bosnyákok – mivel demográfiai súlyuk egyre jelentősebb – nyerhetnek az állam centralizálásával, így érdekeltek a a daytoni rendszer lebontásában (Reményi 2019). A Bosznia-Hercegovináért Párt programjában (SBIH é.n.) egyértelműen leírja, hogy az államot öt vagy több régióvá kell átalakítani, „*ahol a legtöbb hatalom regionális és helyi szinten helyezkedik el*”. A Demokratikus Akció Pártja kinyilvánítja (SDA 2019), hogy nem fogadnak el új etnikai, területi vagy intézményi megosztottságot az államban – ez feltehetően azon horvátok pártoknak szóló üzenet, amelyek a harmadik entitás létrehozását sürgetik –, ugyanakkor fontosnak tartják, hogy a meglévő két entításban szimmetrikus rendszerek működjenek. A Demokratikus Akció Mozgalma (PDA BIH é.n.) víziójában egyenlő nemzetek egyenletesen fejlett államaként írja le Bosznia-Hercegovinát. A szerb pártok szóhasználatában egészen mást jelent a decentralizáció, hiszen ezek a szervezetek fenntartanák az állam jelenlegi föderatív jellegét, ám a szövetségi szintről a hatáskörök egy részét az entitások, illetve a helyi önkormányzatok szintjére telepítenék át. Konkrétumok említése nélkül a Szerb Demokrata Párt úgy fogalmaz, hogy „*az eddig átadott kompetenciákat felül kell vizsgálni és vissza kell adni az entitás szintjére*” (SDS 2010). Az Egyesült Szerbia nevű formáció elképzelése (US é.n.) szerint a legtöbb hatalommal maguknak az állampolgároknak, majd az önkormányzatoknak és a városoknak kell rendelkezniük, ezt követik az entitások, végül pedig az állam, azaz erőteljes decentralizációra van szükség.

A *regionalista pártok* altípusának elkülönítésére azért volt szükség, mert bár a regionalizáció is a decentralizáció egy formája, az elv egyszerű alkalmazásán túl azonban ez stabilabb helyzetet teremt, hiszen a kialakított területi egységek számára alkotmányos státuszt biztosít. A kategóriába tartozó pártok egy része az állam területi beosztásának átalakításáért, a lehatárolás során az etnoregionális közösségek elhelyezkedésének, valamint a természeti, történelmi, gazdasági, kulturális határoknak a figyelembevételéért száll síkra. Szlovákia jó példa azon államokra, amelyek a hagyományos, történelmi régióhatárok ignorálásával teljesen más logika mentén lehatárolt egységek kialakításával hajtották végre területi reformjaikat, s hogy ebben a döntésükben kifejezetten az etnikai szempontok domináltak. A szlovákiai magyar pártok gyakorlatilag a rendszerváltozás óta hasztalan küzdenek azért, hogy a régiók kialakítása során a szlovák állam vegye figyelembe a történelmi és etnikai határokat, a reform során kialakított egységek intézményesülésével azonban a regionális határok átrajzolására

minimális az esély. Az utóbbi években ismét dinamikus változásban lévő etnoregionális pártok azonban továbbra is küzdenek területi céljaik valóra váltásáért, noha ebben a térségben – szemben az erdélyi és a vajdasági határon túli magyar közösségekkel, ahol a területi öngazgatás történelmi előzményekkel is bír – a regionális önállóság precedens nélküli (Bakk 2021). Ezt képviseli a Magyar Közösség Pártja, MOST-Híd és Összefogás Mozgalom egyesítésével megalakult Szövetség–Aliancia is (ma már Magyar Szövetség a neve, a korábbi MOST-Híd tagok kiváltak a pártból), amely az elődpártok dokumentumainak összefésülésével fogalmazza meg erre vonatkozó programpontját: *„Szorgalmazzuk Szlovákia közigazgatási felosztásának átalakítását a természetes gazdasági, földrajzi és történelmi régiók figyelembevételével”* (Szövetség–Aliancia 2021). A szervezet ezzel két, az integráción kívül maradó kisebb politikai párttal azonos platformon helyezkedik el: a Magyar Kereszténydemokrata Szövetség (MKDA-MKDSZ (é.n.) megfogalmazásában *„Szlovákia jelenlegi közigazgatási felosztása figyelmen kívül hagyja a régiók egységes történelmi, gazdasági és kulturális fejlődését”*, s erre rímelve a Magyar Fórum (2020) megjelöli a célt, ami *„az ország területi közigazgatási felosztásának az átszervezése: a Mečiar-féle kerülethatárok helyett visszatérés a történelmi régiókhoz”*.

Az egyes államok decentralizáció iránti igényét az Európai Unió is igyekezett felébreszteni. A regionalizációt, illetve annak aszimmetrikus formáját egyfajta modernizációs reformként hirdető pártok a többségi társadalom számára is szimpatikus, valódi európai megoldást kínálnak, amelyet elfogadni/elfogadtatni is nyilvánvalóan egyszerűbb, mint a térségben potenciális veszélyforrásként megbélyegzett területi autonómiát. A romániai magyar pártok közül ilyen, aszimmetrikus regionalizációt javasol Románia átszervezésének alapjául az azóta egy pártba (Erdélyi Magyar Szövetség) tömörült két párt: *„Az új Románia alapja: az alkotmányos régiók szolidaritása (...) A közigazgatás reformja: aszimmetrikus regionalizmus”* (EMNP 2012), s ehhez hasonló megfogalmazásban: *„az egyes régiók autonómiájának külön hatáskörben testet öltő elmélyítése (...) az aszimmetrikus regionalizmus keretében”* (MPP 2008). A kelet-közép-európai térség egyetlen (vagy leginkább) regionalizált államában működő, az Opoli vajdaság német közösségét képviselő Német Kisebbség nevű választási párt (a mindennapokban Opole–Sziléziai Németek Társadalmi és Kulturális Társasága) a középszintű, valamint az alsószintű helyi önkormányzathoz decentralizált feladat- és hatáskörök további bővítését szorgalmazza. A szervezet választási programjaiban (pl. MN 2018) a Felső-Szilézia nyugati részét alkotó vajdaság önállóságának megerősítését, a regionális és az etnikai identitás megőrzéséhez, fejlesztéséhez (is) szükséges források

biztosítását, a fiskális decentralizáció erősítését hangsúlyozza (Szczepański 2022). A regionalizáció azonban nemcsak az EU tagállamaiban merül fel a kisebbségvédelem eszközeként, számos, jelenleg még az integráción kívül lévő államban is az etnoregionális pártok vezérlőelvévé vált. Különösen azokban a közösségekben merül fel az egyszerű decentralizáción túlmutató, regionalizáció iránti igény, amelyek történelmi régiókban vagy földrajzilag jól körülhatárolható térségekben élnek. Az egyik ilyen történelmi régió a ma Szerbia és Montenegró határterületén elterülő Szandzsák (hat települése Szerbiában, hét/nyolc másik pedig Montenegróban található), Novi Pazar központtal. Gazdasági és infrastrukturális alulfejlettsége és domináns bosnyák (muszlim) népessége okán mindkét államalakulatnak speciális, egyben az egyik legelmaradottabb régiója. A térségben élő bosnyákok képviselőit tekintve talán itt szerveződött a legtöbb etnoregionális párt, amelyeknek céljai két nagyobb kategóriába sorolhatók. A szervezetek egyik csoportja a regionalizációban látja a megoldást. A Szandzsák Demokratikus Akció Pártja a decentralizációt és a regionalizációt Szerbia határain belül képzelel el, méghozzá oly módon, hogy egy területi reform után „*Novi Pazar, Tutin, Sjenica, Nova Varos, Prijepolje és Priboj egy régió részeként éljenek tovább*” (SDA Sandzaka 2009) – jelenleg a Raska és Zlatibori területhez is tartoznak szandzsáki települések. A Szandzsák Nemzeti Párt konkrétan fogalmaz, s egy önálló Szandzsák régió elképzelését vázolja fel: „*a Szandzsák egy Novi Pazar központú regionális egységgé váljon, hogy egyenlően képviselthessük magunkat Szerbia államán belül, ha a régió gazdasági fejlődéséről és jólétéről van szó*” (SNP 2009). A területileg mindkét érintett országban működő Igazság és Megbékélés Pártja az előzőekkel szemben egy, az egész Szandzsákra kiterjedő elképzelést hirdet, s az államhatárok megváltoztatása nélkül kínál olyan megoldást – határon átnyúló régió keretei között –, amely a Szandzsák két része közötti újbóli összekapcsolódást, a korábban szervesen kialakult kötelékek megőrzését jelenti. A pártok programjának fontos pontja a két érintett állam területi integritásának tiszteletben tartása: olyan megoldást keresnek, ami megoldható „*Szerbia és Montenegró államának alkotmányos és jogi keretein keresztül*” (SPP én.), illetve „*tiszteletben tartja az állam integritását és szuverenitását*” (SPP-M 2017). A montenegrói Bosnyák Párt a fentiekhez illeszkedő elképzelést rögzített programjában: „*(támogatjuk) Szandzsák modern, európai határokon átnyúló régióként való megerősítését, ahol az emberek, az áruk és a tőke szabad áramlását biztosítják, tiszteletben tartva Montenegró állam területi integritását és nemzetközileg elismert határait.*” (BS 2021). A Timok-völgy Szerbia keleti részén található földrajzi régió, ami megfeleltethető a szerb Bor and Zaječar járásnak. A területen hat község és két város terül el, amelyekben a többséget alkotó szerbek mellett jelentős vlah közösség él – a szerbiai

vlahok 59 százaléka. Az térséggel északról szomszédos Braničevo körzetben élő vlah népességgel együtt a térségben koncentrálódik a közösség 94 százaléka. Noha a vlahok önálló nemzeti/etnikai identitása vitatott, a helyi etnoregionális közösség a romántól különálló közösségként határozza meg magát. A Vlach Párt a kisebbségi jogokon túlmutatóan Szerbia regionalizálásáért száll síkra (VS 2011), amitől térsége gazdasági fellendülését várja.

Az *autonomista pártok* nem törekszenek arra, hogy a többségi társadalom számára is elfogadható formába öntsék igényeiket, így ezek a szervezetek – az állam többi részét legtöbbször figyelmen kívül hagyva – csak a saját térségükre koncentrálva, kizárólag egy régió számára követelnek önállóságot. A pártok egy része az etnoregionális közösség által is lakott, korábban önállósággal, speciális státusszal bíró történelmi régió számára kíván autonómiát, eseteként a közigazgatási határok átalakítása vagy a területi beosztás megváltoztatása után. A történelmi, korábban önállósággal bíró régióban működő pártokra adnak példát a Felső-Sziléziában működő szervezetek, amelyek alapvetően az 1920 után a Lengyelországhoz csatolt Sziléziai vajdaság területén működő területi autonómia visszaállítására törekednek. Ez a törekvés a rendszerváltozás óta jelen van a lengyel politika napirendjén, s az autonómia mellett már az aszimmetrikus regionalizáció formájában is megfogalmazódott célként. A legújabban megalakult szervezet, a Sziléziaiak Együttéért visszavért az autonomista elképzeléshez, azaz az ország többi részének átalakításával nem foglalkozik, programjában Felső-Szilézia történelmi határainak helyreállítása mellett tesz hitet. A párt célja végső soron az autonómia – hangsúlyosan nem a szecesszió –, azonban ennek csak a régió gazdaságának megerősödése, fiskális önállósága esetén van értelme, realitása (SZ 2018). Az autonomista típusba sorolható az Romániai Magyar Demokratikus Szövetség is, amely *„az autonómiaformák – beleértve a területi autonómiát is – (...) kívánja elérni. Ezáltal szorgalmazza az általános decentralizálást és a szubsidiaritás elvének alkalmazását”* (RMDSZ 2015). A programban hivatkozott „autonómiaformák” a párt által régóta képviselt hármas autonómiára vonatkozik, ami a romániai magyar nemzeti közösség személyi autonómiáját, a helyi önkormányzati autonómiát és a Székelyföldre vonatkozó területi alapon működő autonómiát jelenti. A csoportba tartozó pártok egy másik része többszintű autonómia keretein belül képzelel el egy kisebb önkormányzattal bíró területi egység létrehozását. Ilyen megoldások jellemzően a multietnikus régiókban merülnek fel, amelyek jelenleg vagy már egy speciális státusszal rendelkező, vagy egy unitáris struktúrába simuló egységben léteznek. Ez utóbbira szolgáltat példát Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség (2021), amely programja szerint *„az Ukrajnában zajló közigazgatási és önkormányzati átalakítások során (...) egy, a*

magyarlakta önkormányzatok többségét felölelő magyar járás kialakítását tekinti megvalósítandó célnak”. A párt – amely egyébként a másik ukrajnai magyar szervezetből, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetségből vált ki még az az 1990-es évek elején – az önkormányzati rendszer fejlesztésében látja az autonómia megvalósításának lehetőségét (Fedinec 2015) – szemben az államszerkezet alapvető átalakítására törő KMKSZ-szel. A szerbiai Vajdasági Magyar Szövetség (2004) azt szorgalmazza, hogy a már önállósággal bíró *„Vajdasági Autonóm Tartományban a magyar többségű községek, és az azokkal határos, magyar többségű települések (...) Magyar Körzeti Önkormányzatot (...) hozzanak létre*”. Legutóbbi dokumentumában a VMDK is újra hangsúlyozta a délvidéki magyar területi autonómia kialakításának szükségességét. Követeli, hogy a szerb állam *„a decentralizációs folyamatokban, a gazdasági, földrajzi és egyéb követelmények mellett vegye figyelembe az etnikai elv alkalmazását is. A délvidéki magyarság tömbben élő része egy közigazgatási egységben, régióban legyen.*” (VMDK 2015). Bár a Magyar Mozgalom a már egyébként is fennálló Vajdasági Autonóm Tartománnyal kapcsolatban fogalmaz meg kritikát, más jelentéstartalommal, mint a VMSZ és a VMDK, de az autonomista pártok közé sorolható. A szervezet megítélése szerint (MM 2015) Szerbia továbbra is túlzottan központosított állam, s ezen belül a *„Vajdaság autonómiája még mindig csak árnyéka egykori önmagának*”, ezért a decentralizáció továbbvitelére, erősítésére van szükség. Hasonlóképpen az autonómia mélyítését tartja az egyik alapvető feladatnak a Vajdasági Horvátok Demokratikus Szövetsége, a párt megfogalmazásában a *„Vajdaság földrajzi, etnikai, történelmi, kulturális és gazdasági sajátosságai miatt olyan teljes egység, amelynek politikai és területi autonómiával kell rendelkeznie*” (VHDK 2008). Fentebb említettük, hogy a Szandzsákkal kapcsolatos célok két kategóriába sorolhatók; nos, a regionalista mellett egy autonomista elképzelés is megjelent a térségben élő bosnyákok képviselői érdekében szerveződött pártok körében³. A Bosnyák Demokratikus Unió indoklása szerint *„a Szandzsák történelmi, földrajzi, etnikai, gazdasági, közlekedési és egyéb sajátosságokkal rendelkező régió, ebből fakadóan a BDZ a Szandzsák autonóm régió kialakítása mellett áll, az állam integritását és szuverenitását tiszteletben tartva.*” (BDZ é.n.) Hasonlóképpen közelíti meg a kérdést a Szandzsákért Párt, amely *„tiszteletben tartva a nemzetközi jogi dokumentumokat és a demokratikus államokban alkalmazott gyakorlatot, a bosnyákok alkotmányos és politikai*

³ Noha nem derül ki egyértelműen, hogy mi a különbség a regionalista és az autonomista elképzelések között, mert az előzőek sem térnek ki az állam többi részével kapcsolatos jövőképre, így ebben az esetben a különbségtétel alapja a szóhasználat.

státusának, valamint Szandzsák különálló politikai-területi egységnek, vagyis az államon belüli modern európai régióknak a státuszának megoldása mellett fog állni.” (SS 2009)

A *föderalista párt* ritka jelenség Kelet-Közép-Európában. A föderalizmus – ha államszervezeti hagyományai nincsenek – a többnemzetiségű államokban, oszloposodott társadalmakban jelentheti a békés együttélés vagy egymás mellett élés biztosítékát. Térségünkben az államszövetségek a rendszerváltozás időszakában békés úton (Csehszlovákia, Szovjetunió) vagy fegyveres konfliktusok árán (Jugoszlávia) felbomlottak, s jelenleg csak Bosznia-Hercegovina rendelkezik föderális (de nem organikus módon kialakult) struktúrával. A föderalizáció iránti igény történelmi vagy multietnikus, az állam többi részétől tartósan különfejlődött régiókban működő etnoregionális szervezetek körében jellemző. A két világháború közötti négyosztatú Csehszlovákia egyik utódállamaként létező Cseh Köztársaság a cseh és a morva történelmi régiót foglalja magában. Az országban a rendszerváltozás óta élénk a morvaországi mozgalom, az 1991-es népszámlálás szerint igen jelentős morva identitással rendelkező állampolgár élt az ország területén, ami a morva pártok számára is széles, politikai értelemben is szignifikáns választói bázist jelentett. A csehszlovák állam felbomlása azonban a morvák által már ekkor is hangoztatott föderatív államberendezkedés, területi öngazgatás elképzelhetetlenné vált, ami a politikai radikalizálódás előtt nyitotta meg az utat. A választói bázis azonban nem követte a morva pártokat ezen az úton, s a szervezetek politikai jelentősége visszaesett. A mérsékelt alapokhoz való visszatérés ellenére a morva mozgalom nem tudott visszatérni a marginalitásból, amelynek oka lehet a Cseh Köztársaság pártrendszerét meghatározó bal-jobb logika, a radikális politikai kultúra hiánya, a területi reform során kialakított régiók szerkezetével és működésével való társadalmi elégedettség, valamint a morva szervezetek éléről hiányzó karizmatikus szereplők (Hloušek 2015). A jelenleg működő két morva párt – a Morvák és a Morva Föld Mozgalom – egyaránt a történelmi régiókon alapuló területi beosztást és az állam föderálissá történő alakítását célozza. A Morvák politikáját a tartományi patriotizmus jellemzi. A Cseh Köztársaságot jelenlegi decentralizált unitárius államszervezetét három tartományon (Csehország – Bohémia, Morva-Szilézia és Prága) alapuló föderációvá kívánja a párt átszervezni, miközben a morva identitás elismerését, a morvák társnemzetként való elismerését is zászlajukra tűzték: *„a Morvák az egységes Cseh Köztársaságot két egyenlő nemzet, a csehek és a morvák, a Cseh és a Morva Szövetségi Köztársaság szövetségi államává kívánja átalakítani”* (Moravané é.n.) A morva identitású közösség erőteljes zsugorodása és a Morvák politikai támogatottságának igen szerény szintje ellenére megalakult egy újabb, liberálisabb és centrista, a regionalizmusra és

az autonómiára összpontosító (Muš 2019) szervezet, a Morva Föld Mozgalom. A párt programja alapján azonban nem fedezhető fel jelentős, a Morvák által megfogalmazott követelésektől való eltérés, visszafogottabb fogalmazásmód. A Morvaország számára biztosított öngazgatás jogalapját ez a párt is az 1948-ban törvénytelenül felszámolt önállóságban látja, az állam átszervezését is szövetségi alapokon – Csehország, Morvaország, Szilézia, Prága kívánják megvalósítani (MZH é.n.). Kárpátalja – amely a két világháború közötti időszak egy jelentős részében Csehszlovákián belül, hasonlóan az előbb tárgyalt Morva-Sziléziával, önálló tartomány volt – az 1991-ben önállósult Ukrajna nemzetiségi szempontból egyik legsokszínűbb, ugyanakkor az ország egyéb részeitől leginkább különfejlődő, államszervezetileg hagyományos kapcsolatokkal kevésbé rendelkező része. Ukrajna függetlenségéről 1991-ben népszavazás döntött, s ezzel egyidőben Kárpátalján másik voksolást is tartottak, ami a régió különleges önkormányzati státuszát, illetve ezen belül a Magyar Autonóm Körzet létrehozásáról szólt. Bár mindkét kérdésben győzedelmeskedtek az igenek (rendre 78 százalék, illetve 81,4 százalék), az ukrán állam figyelmen kívül hagyta a társadalmi igényeket (Kocsis 2017). Az ukrán államberendezkedéstől azonban nem idegen egyes területek másként kezelése, hiszen az unitárius szerkezetbe illeszkedő régiók (terület, oblast) mellett a Krím számára biztosította az autonóm köztársaság státuszát. Hasonló jogállást követelt Kárpátalja számára már a kezdetektől fogva a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, igaz, a szervezet Ukrajnát föderatív alapokon kívánta megszervezni. A régió etnikai sokszínűségére utalva már 1991-ben úgy fogalmaztak, hogy Kárpátalja autonóm státuszán belül szükséges alkotmányosan rögzíteni *„a ruszinok, ukránok, magyarok, oroszok, románok, szlovákok, németek, cigányok kulturális-nemzeti autonómiájának jogait, területi-polgári és nemzeti-területi öngazgatással egyesítve”* (Bayerné Sipos 2014: 98). A föderatív Ukrajna, az öngazgatási státusszal bíró Kárpátalja, s az ezen belül önállóságot élvező tiszamelléki vagy beregszászi magyar járás gondolata végigkíséri a KMKSZ történetét, programjuk (KMKSZ é.n.) a következőképpen fogalmaz: *„tekintettel Ukrajna soknemzetiségű összetételére, illetve arra, hogy az országban több történelmileg kialakult sajátos régió van, a KMKSZ az ország föderatív felépítését (...) tartja célszerűnek”*.

A bosznia-hercegovinai pártok az állam térségben egyedülálló föderatív szerkezete miatt nehezen illeszthetők be az térség etnoregionális szervezetei közé, s nehezen alkalmazhatók rájuk a többi pártra kidolgozott kategóriák. Talán még föderalista pártok közé sorolt bosznia-hercegovinai horvát pártok illenek leginkább bele a tipológiába, noha a helyzetük, követelésük az altípuson belül speciális. Az államban működő horvát szervezetek többsége a

Bosznia-hercegovinai Föderáció alkotmányos átszervezését követeli, a jelenlegi két entitás – három államalkotó nemzet aszimmetriáját megtörve egy három egységből álló föderáció létrehozása útján. A Bosznia-Hercegovinán belüli legkisebb államalkotó nemzet számára e módon látja biztosítottak az egyenlő esélyeket a Bosznia-Hercegovinai Jogok Horvát Pártja (HSP BIH 2015), valamint az igazságosabb és funkcionálisan is működőképesebb (Bosznia és Hercegovina Horvát Demokratikus Szövetség (HZD BIH 2019), a szimmetrikus államszerkezet (Horvát Demokratikus Unió 1990 (HDZ 1990 é.n.).

A szecesszionista párttípus jellegzetességei Kelet-Közép-Európában

A bipoláris világrend biztosította egyensúlyi állapot az 1980-as évek közepétől bomlásnak indult, s a rendszerváltozás időszaka nemcsak a demokratizálódás, hanem a fragmentálódás időszakát is elhozta a kelet-közép-európai térségbe. Az újraéledő nemzeti identitások, nacionalizmusok felrobbantották az államszocialista föderációkat, mind a csehszlovák, mind a jugoszláv modell kurdarcot vallott, s (többek között) a Szovjetunió kelet-közép-európai tagállamai, a Balti országok és Ukrajna is a függetlenség mellett döntöttek. Lényeges különbség, hogy míg Csehszlovákia és a Szovjetunió felbomlása viszonylag gyorsan és békés úton ment végbe, addig Jugoszlávia szétesése hosszú, fegyveres konfliktusokkal terhelt folyamat volt. A Balkánon az egyes nemzetek, s az általuk kialakítandó etnikailag viszonylag homogén államok területiális igényei gyakran (részben vagy egészben) fedték egymást, s békés eszközök helyett gyakran a háború volt a megoldás az ezek körül kialakult konfliktusok feloldására (Reményi 2019). A 21. század első évtizedének végére relatíve stabilizálódott térségben számos új állam jött létre, amelyek többségében az etnikai megosztottság – noha korántsem homogének – nem okoz jelentősebb konfliktusokat. Szerbia ugyanakkor megszenvedte az államszövetség felbomlásának folyamatát, ami szerb nézőpontból fokozatos és folyamatos területvesztést jelentett. Jugoszlávia széthullásával jelentős szerb közösségek kerültek az államhatáron kívülre, miközben Szerbia északi és déli részén ma is jelentős számú kisebbség él. A Vajdaságban mérsékelt és stabil a helyzet, a Szandzsák és a Preševo-völgy azonban időről-időre erőteljesebbé válik a konfliktus (Pap 2000).

A Balkán stabilitására nézve a legnagyobb veszélyforrást azok az államok jelentik, amelyek etnikai megosztottsága ma is jelentős, így megörökölték Jugoszlávia etnikai konfliktusainak jelentős részét (Bosznia-Hercegovina, Észak-Macedónia, Koszovó). Noha igyekeznek a kisebbségben lévő nemzetek számára területiséggel is párosuló, viszonylag széleskörű jogokat biztosítani (Reményi 2019), az elmúlt évtizedek alatt sem sikerült a konfliktusokat

lecsendesíteni. A jogosítványokkal, illetve az államkeretekkel való elégedetlenség időnként fegyveres erőszak formáját is ölti, s időről időre felerősödnek a szecesszionista hangok is az etnoregionális közösségekben. Noha ezek a célkitűzések a pártok dokumentumainak szövegeiben – részben alkotmányellenességük okán – nem gyakran érhetőek tetten, a mindennapi eseményekből ismerhetők, kikövetkeztethetők az ilyen jellegű szándékok. A decentralista pártok sorában is láthattuk a jelzett államok etnoregionális térségeiben élő közösségeket képviselő szervezeteket, a területi törekvések tehát továbbra is jelen vannak a Balkánon. Láthattuk, hogy a Preševo-völgyben működő szervezetek többségének legfőbb politikai célja az, hogy Szerbián belül szélesebb autonómiát vívjanak ki, s ugyanazokat a jogokat élvezzék, mint a koszovói szerbek (Prezelj–Ramsay 2024). Az egyetlen, a pártok dokumentumokban foglalt célok alapján szecesszionista pártként leírható szervezet az Albán Demokratikus Párt, amelyet a (vissza)csatlakozó altípusba soroltunk be. A szervezet a térségben élő albánok korábbi, a közösség által lakott három település, Preševo, Medveđa és Bujanovac Koszovóhoz való csatlakozási igényét viszi tovább, amelyről egyébként 1992-ben egy, az állam által el nem ismert népszavazást is tartottak. Programjának (PDSH é.n.) tanúsága szerint az albán nemzet egyesítésének kulcsa nem a határok megváltoztatásában, hanem az önrendelkezési jog érvényesítésében, a Preševo-völgyben élő albánoknak a koszovói „törzssel” való egyeítésében rejlik.

Összegzés

A decentralista párttípusba tartozó kelet-közép-európai politikai szervezetek céljait áttekintve kijelenthető, hogy bár a konkrét követelések vonatkozásában elkülöníthető a decentralista, regionalista, autonomista és föderalista altípus, a pártok között több a közös vonás, mint az különbség. Egyik közös jellemzőjük, hogy – bár ennek elemzésére jelen tanulmány nem tért ki – a szervezetek esetében nem kizárólagos a területi igény, emellett alapvető protekcionista (az elismeréssel, az alkotmányos elismeréssel és védelemmel, a nyelvhasználat biztosításával és bővítésével összefüggő) követeléseket is megfogalmaznak a pártok. A másik közös vonás az, hogy a kitűzött decentralista célok és a képviselt etnoregionális közösség státusza, mérete, a pártok politikai sikeressége között nincsen korreláció, azaz a közösség méretétől, a szervezetek társadalmi és politikai súlyától függetlenül a nagyívű és magabiztos területi követelések. Az öngazgatás elvárt formáját sokkal inkább meghatározza az adott állam történeti hagyománya, területi struktúrája, az állami működés során az EU elveinek érvényesülése, illetve az, hogy az etnoregionális szervezetek mennyire integrálódtak a politikai- és pártrendszerbe, s mennyire törekednek pragmatikus, a többségi társadalom

számára is elfogadható megoldások megfogalmazására. Az altípustól független harmadik közös elem az, hogy az eredményességre szintén nincsen hatással sem az etnoregionális közösség státusza, mérete, sem a pártok politikai sikeressége, sem a néhány esetben demokratikus eszközökkel (népszavazások) is megerősíteni kívánt területi igény, azaz a szervezetek által megfogalmazott követelések a tárgyalások kezdeti szakaszába is csak nagy ritkán jutottak el⁴.

Az egyes etnoregionális közösségek nem feltétlenül maradnak meg hosszabb távon az etnikai politizálás egy meghatározott szakaszában. Ahogy Bugajski (1994) és Schrijver (2006) is írja, a követelések tematikailag többirányúak is lehetnek, időben változhatnak (különösen a lépcsőzetesen megfogalmazott célok teljesülése esetén), radikalizálódhatnak, s az is jellemző vonás (különösen nagyszámú közösségek esetén), hogy az egy etnoregionális közösséget képviselő szervezetek – a megkülönböztethezőség jegyében (is) – eltérő követeléseket fogalmaznak meg. Az időben változó követelésre a lengyelországi sziléziaiak nyújtanak jó példát; a Mozgalom Szilézia Autonomiájáért előbb autonomista célokat fogalmazott meg, majd az aszimmetrikus regionalizáció hívévé vált, az őket felváltani igyekvő Sziléziaiak Együtt szervezet azonban visszatért az autonomista, azaz a kizárólagosan Felső-Sziléziára összpontosító elképzeléshez. Az egy térség/közösség érdekében tevékenykedő több szervezetre, s ekképpen több területi elképzelésre mind a romániai magyar, mind a szerbiai bosnyák pártok említhetőek példaként, hiszen a különböző szervezetek rendkívül változatos módon közelítették meg Székelyföld, illetve a Szandzsák területi önállóságának kérdését, decentralista, regionalista és autonomista elképzeléseket egyaránt felvázolva.

Ez a jellegzetesség mutat rá a negyedik, mind közül a legfontosabb közös elemre vonatkozóan: a valódi célra, s annak valódi tartalmára, ami tulajdonképpen ugyanaz a kizárólagdecentralista és a föderalista elképzelések látszólag széles skáláján. Ez a cél a lehető legszélesebb, fiskális elemeket is magában hordozó területi autonómia. Az államstruktúra föderális vagy unitárius jellege egyáltalán nem határozza meg a regionális önállóság mértékét, hiszen egy regionalizált állam területi egysége is bírhat szélesebb jogosítványokkal, mint egy szövetségi tagállam. Bár a pártok által megfogalmazott programok erre részleteiben nem térnek ki, s nem minden esetben születtek meg a majdani autonóm egység berendezkedését és működését meghatározó alapidokumentumok, kijelenthető, hogy a decentralista pártok lényegében ugyanazt akarják.

⁴ Kivételnek tekinthető Románia, ahol 2004-ben, majd 2005-ben is parlament elé került Székelyföld státútumtervezete – más kérdés, hogy mind a Képviselőház, mind a Szenátus élből, tárgyalás nélkül elutasította a beterjesztett dokumentumot.

Az elképzelések radikalizmusát meghatározó tényezők között az adott párt integrációs foka és az etnoregionális közösség státusza mindenképpen megemlítendő. Az országos pártrendszerekbe szervesen beépült pártok politikai érdekeiknek megfelelően jellemzően mérsékeltebbek, mint a marginális, a választásokon az esélytelenek nyugalmával induló, így gyakorlatilag semmit sem kockáztató szervezetek. Szintén mértékletes igények megfogalmazásával jellemezhetőek a széles jogosítványokkal felruházott közösségek; jelenlegi helyzetükhöz képest az ország struktúráját és berendezkedését legradikálisabban azok a közösségek forgatják fel, amelyeket az adott állam a többségi nemzet egy alcsoportjának tart, tehát kisebbségként nem ismer el (morva, sziléziai, szamogit). Szintén hatással lehet a törekvések radikalizmusára az államberendezkedés kialakításának eredete és a határok meghatározásának módja. A nemzetközi szervezetek közreműködésével megrajzolt határokkal, valamint a békeszerződésekben rögzített állami struktúrával ésműködéssel kapcsolatban tapintható az elégedetlenség (ld. szecesszionista törekvések, valamint Bosznia-Hercegovina szervezetei), a tárgyalásos átmeneteket és részvételi reformokat megelőző társadalmakban a követelések ritkábban kérdőjelezik meg a fennálló állami kereteket, berendezkedést, valamint a belső határokat.

A szecesszionista párttípus az áttekintett szervezeti dokumentumok alapján a kelet-közép-európai térségben nincs jelen – illetve egy szervezetnél talákoztunk kifejezetten szecesszionista, azon belül is egy másik államhoz való csatlakozás igényével –, de mind a szakirodalomból, mind a napi híradásokból értesülhetünk ebbe a típusba tartozó célokat megfogalmazó politikai nyilatkozatokról, eseményekről. Ukrajna esetében a Krím és a Donbass vonatkozásában is érzékelhetőek voltak szecesszionista elemek, az ukrán állam nézőpontjából ezek a (vissza)csatlakozó, Oroszország szemszögéből pedig irredenta törekvések formájában. Jóllehet, ezeket a törekvéseket a legtöbb esetben nem pártok, (minthogy az orosz pártokat Ukrajnában betiltották), hanem szakadár csoportok (Ukrajna), illetve maga az állam (Oroszország) fogalmazta meg. A Balkán leginkább az albánok és a szerbek lakta térségek kapcsán kerül időről időre a nemzetközi érdeklődés középpontjába, ám Bosznia-Hercegovina mellett ma már egyre gyakrabban Koszovóról szólnak a híradások. A 2008-ban függetlenedett állam rendezetlen államjogi státusa további problémák forrása (Reményi 2019), ugyanakkor a szecesszió módja precedenst jelenthet – és jelentett is, gondoljunk a Krímre – más elszakadni kívánó térség, szervezet, vagy ezt ösztönző állam számára. A balkáni potenciális gyújtópontok – pl. a Boszniai Szerb Köztársaság folyamatosan napirenden tartja a szecesszió kérdését, Észak-Koszovóban rendszeressé váltak a

mozgolódások – a térség stabilitásának egészét felbolygathatják, felszítva olyan régiókban is az indulatokat, ahol jelenleg viszonylagos nyugalmat tapasztalunk. Azonban mind az interetnikus (a konfliktus átvitele különböző államok szerbek, illetve albánok lakta térségeibe), mind az intraetnikus (kompenzációs viselkedés) dominóhatás is elindulhat a Balkánon, nem is beszélve az ukrajnai háború még ismeretlen kimenetelének hatásairól.

Felhasznált irodalom

- Bakk M. (2021): Három évtized autonómiatervei. *Kisebbségvédelem*. 3(4), 7–46.
- Batt J. (1998): Introduction: Defining central and eastern Europe, in: White S., Batt, J., Lewis P. G. (eds), *Developments in Central and East European Politics 2*. Macmillan Publishers Limited, London. 1–19. https://doi.org/10.1007/978-1-349-26589-3_1
- Bayerné Sipos M. (2014): A kárpátaljai magyar kisebbség autonómia törekvései. Doktori disszertáció. PTE BTK, Pécs.
- Bochsler D. and Szöcsik E. (2013) Building Inter-Ethnic Bridges or Promoting Ethno-Territorial Demarcation Lines: Hungarian Minority Party Competition. *Nationalities Papers* 41(5), 761–779. <https://doi.org/10.1080/00905992.2013.801411>
- Bouckaert G., Nakrošis V. and Nemeč J. (2011): Public Administration and Management Reforms in CEE: Main Trajectories and Results. *NISPAcee Journal of Public Administration and Policy*. 4(1), 9–29.
- Bugajski J. (1994): *Ethnic politics in Eastern Europe. A guide to Nationality Policies, Organizations and Parties*. M. E. Sharpe, New York–London.
- Egeresi Z. (2020): Észak-Macedónia hosszú útja a NATO-tagságig. *Stratégiai Védelmi Kutatóintézet Elemzések* 2020/10.
- Fedinec Cs. (2015): Magyarok Kárpátalján (Ukrajnában): Etnoregionális szándékok elméletének és gyakorlatának néhány aspektusa. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*. 17(1), 87–100.
- Hloušek V. (2015): From region to nation and back again: Moravian parties' rhetoric and politics in the course of time. *Annual of Language and Politics and Politics of Identity*. 9(1), 1–18.
- Kacziba P., Oppe O. and Pálné Kovács I. (2016): Az európai területi reformok és tanulságaik. In Pálné Kovács I. (szerk.), *A magyar decentralizáció kudarca nyomában*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs. 29–61.

- Kocsis K. (2017): az etnikai alapú területi autonómiák múltja és jelene a Kárpát-medencében. Akadémiai Székfoglaló. MTA, Budapest.
- Loughlin J.(2000): Regional Autonomy and State Paradigm Shifts in Western Europe. *Regional and Federal Studies*, 10(2), 10–34.
- Massetti E., SchakEL A. H. (2020) Regionalist Parties and the European Union, in: Laursen F. (ed), *The Oxford Encyclopedia of European Union Politics*. Oxford University Press, Oxford. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.1983>
- Muś A. (2019): Politicization of Ethnicity: The Moravian-Silesian Movement in the Czech Republic and the Silesian Movement in Poland—A Comparative Approach. *Nationalities Papers*. 47 (6), 1048–1066
- Myśliwiec M. (2016) About the necessity of scientific research concerning regional and ethnoregional parties in Central and Eastern Europe. *Political Preferences* 6(2), 153–163.
- Pálné Kovács I. (2017): Helyi önkormányzatok. In Jakab A., Fekete B. (szerk.), *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. <http://ijoten.hu/szocikk/helyi-onkormanyzatok> (2017).
- Pap N. (2010): Az albán szállásterület geopolitikai viszonyrendszere. In Kitanics M., Pap N. (szerk.), *Albánok. Balkan Füzetek No. 9. PTE TTK, Pécs*. 72–86.
- Prezelj, I., Ramsay, K. (2023)? The risk of domino secessions: interdependent secessions and lessons from the Western Balkans. *European Security*, 33(1), 126–149. <https://doi.org/10.1080/09662839.2023.2201880>
- Rechnitzer J., Smahó M. (2011): Területi politika. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Reményi P. (2019): A nyugat-balkáni területi rendezés és a térség új geopolitikája. *Mediterrán és Balkán fórum*. 13(3), 23–38.
- Rizankoska J., Trajkoska J. (2016): The Ohrid Framework Agreement: a strategic tool for electoral party competition in Macedonia. *Journal of Liberty and International Affairs* 2(1), 9–26.
- Saarts T. (2019) Introducing Regional Self-Governments in Central and Eastern Europe: Paths to Success and Failure. *Regional & Federal Studies* 30(5), 1–25. <https://doi.org/10.1080/13597566.2019.1598383>
- Schrijver F. (2006) *Regionalism after Regionalization*. Amsterdam University Press, Amsterdam. <https://doi.org/10.5117/9789056294281>
- Szöcsik E., Zuber C. I. (2015) EPAC – A New Dataset on Ethnonationalism in Party Competition in 22 European Democracies. *Party Politics*. 21(1), 153–160.

Szczepański A. (2022): Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim w wyborach parlamentarnych III RP. Zeszyty Naukowe Collegium Witelona. 1(42), 85–98.
<https://doi.org/10.5604/01.3001.0015.8923>.

Pártdokumentumok

BDZ (é.n.): Program. <http://www.bdz.rs/program.php> (Elérés: 2019.01.10.)

Besa (2014): ME BESË...(deklaratë politike) <http://www.levizjabesa.mk/programi/> (Elérés: 2017.07.25.)

BS (2021): Program Bošnjačke Stranke. <https://www.bscg.me/dokumenti-bosnjacke-stranke/program-bosnjacke-stranke/> (Elérés: 2022.02.15.)

EMNP (2012): Az Erdélyi Magyar Néppárt Keretprogramja. A Megtalált út. Esélyt és szabadságot Erdélynek. <https://neppart.eu/politikai-keretprogram/> (Elérés: 2017.07.04.)

HDZ 1990 (é.n.): Programska Deklaracija. <https://www.hdz1990.org/programska-deklaracija/> (Elérés: 2017.07.17.)

HSP BIH (2015): Deklaracija Hrvatske stranke prava Bosne i Hercegovine. <http://hsp-bih.ba/deklaracija-hrvatske-stranke-prava-bosne-i-hercegovine> (Elérés: 2019.01.14.)

HZD BIH (2019): Statut, Program i Programska deklaracija. https://hdzbih.org/sites/default/files/dokumenti/HDZ%20BiH%20-%20XIII.%20Sabor%20-%20Statut_Program_Programska_deklaracija__0.pdf (Elérés: 2021.06.08.)

KMKSZ (é.n.): A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Programja. <http://www.karpatalja.com.ua/kmksz/program.html> (Elérés: 2022.02.11)

Magyar Fórum (2020): Választási program – 120 pont 2020-ra. <https://magyarforum.sk/wp-content/uploads/2019/12/V%C3%A1laszt%C3%A1si-program-2020.pdf> (Elérés: 2021.08.05.)

MKDA-MKDSZ (é.n.): A Magyar Kereszténydemokrata Szövetség stratégiai céljai. <http://mkdsz.sk/a-magyar-keresztenydemokrata-szovetseg-strategiai-celjai/> (Elérés: 2021.07.30.)

MM (2017): A Magyar Mozgalom programja. http://www.magyarmozgalom.rs/hu/program_2/a-magyar-mozgalom-programja (Elérés: 2021.04.04.)

MN (2018): Sprawdź, Co Zrobiliśmy Dla Ciebie I Regionu W Mijającej Kadencji. <http://www.mniejszoscniemiecka.eu/program/spawdz-co-zrobilismy-w-mijajacej-kadencji/> (Elérés: 2019.01.14.)

Moravané (é.n.): Moravané program strany. <http://moravane.cz/domains/moravane.cz/onas/program> Elérés: 2021. 04.09.

MPP (2008): Az új lehetőség. A Magyar Polgári Párt politikai keretprogramja. http://www.polgaripart.ro/index.php?option=com_rubberdoc&view=category&id=55%3Aprogram&Itemid=892 (Elérés: 2019.01.10.)

MZH (é.n.): Dlouhodobý program. <http://moravskehnuti.cz/dlouhodoby-program-mzh/> (Elérés: 2021. 04.09.)

PDA BIH (é.n.): O nama. <http://pdabih.org/o-nama/> (Elérés: 2023.03.10.)

PDSH (é.n.): Programi Politik i PDSH-së. <https://gurra-pdsh.org/wp-content/uploads/2023/08/Programi-i-Partise-Demokratike-Shqiptare.pdf> (Elérés: 2018.05.28.)

RDK (2016): Programi. <http://www.rdk.org.mk/> (Elérés: 2017.07.25.)

RMDSZ (2015): A Romániai Magyar Demokrata Szövetség Programja. <https://rmdsz.ro/upload/dokumentumok/RMDSZProgram2017.pdf> (Elérés: 2017.07.04.)

SBIH (é.n.): Programska Deklaracija. <https://sbih.ba/programska-deklaracija/> (Elérés: 2019.01.14.)

SDA (2019): Programsku Deklaraciju Sedmog Kongresa SDA. http://sda.ba/assets/img/programska_deklaracija_sda.pdf (Elérés: 2021.06.09.)

SDA Sandzaka (2009): Program Stranke Demokratske Akcije Sandžaka. <https://www.sda.rs/program/> (Elérés: 2017.02.01.)

SDU (2023): Program Socijademokratske Unije. <http://sdu-ks.org/program/> (Elérés: 2024.01.16.)

SDS (2010): Program Srpske Demokratske Stranke. <http://www.sdsrs.com/sr> (Elérés: 2017.07.17.)

SNP (2009) Program. <http://www.snp.rs/program.php> (Elérés: 2021.04 05.)

SPP (é.n.): Programska načela. <https://spp.rs/program-2/> (Elérés: 2019.01.10.)

SPP M (2017): Stranka Prvde I Pomirenja Spp Programska Načela. <https://sppcg.me/programska-nacela> (Elérés:2023.03.22.)

ŚR (2018): Manifest Programowy. <http://slonzokirazem.com/manifest-programowy/> (Elérés: 2019.01.14.)

Szövetség – Aliancia (2020): Alapvető célkitűzéseink. <https://szovetseg.sk/alapveto-celkituzeseink> (Elérés: 2023.01.03.)

UMDSZ (2021): Az Ukrajnai Magyar Demokrata Szövetség Programja. <https://www.umdsz.com.ua/> (Elérés: 2022.05.23.)

SS (2009): Program Stranke za Sandžak <http://szs.rs/program-stranke/> (Elérés: 2018.05.28.)

VHDK (2008): Program. <http://www.dshv.rs/o-nama/dokumenti/program/> (Elérés: 2019.01.10.)

VMSZ (2004): Vajdasági Magyar Szövetség Programja.
<https://www.vmsz.org.rs/o-nama/dokumentum/program> (Elérés: 2021.06.29.)

VS (2011): Статут Влашке Странке. <http://www.vlaskastranka.org.rs/dokumenti/statut/> (Elérés: 2019.01.10.)

US (é.n.): Програмску Декларацију.
<https://ujedinjenasrpska.rs/wp-content/uploads/2019/09/%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%93%D0%A0%D0%90%D0%9C-%D0%A3%D0%A1.pdf> (Elérés: 2023.03.10.)